

PITANJA I ODGOVORI

ZAR I K(A)RMENADL(A)?

Lektorica J. D. iz Zagreba pita postoji li hrvatska riječ za *k(a)rménadl(a)*, a ako ne postoji kojemu od ta četiri oblika da dade prednost.

Danas nam se može činiti idiličnim vrijeme u kom je Petar Zoranić, obraćajući se čitatelju u predgovoru *Planinama*, napisao da »jazik kim općimo pošpuren jest latinskim« (SPH, knj. XVI, str. 4), jer su četiri stoljeća koja nas dijele od objavljivanja Zoranićeva djela nanijela na obale hrvatskoga jezika toliko (Kurelac bi rekao) mulja, te je, kako je ne tako davno napisano, gotovo zaprijetila opasnost »da nam jezik bude samo po strukturi slavenski, a po riječima i izrazima tuđinski«. ¹ Zato se s današnjeg motrišta idiličnim mora činiti to vrijeme kad je hrvatski bio natrunjen (samo) latinskim i talijanskim. U međudobi, nakon latinskog, talijanskog (i grčkog), posuđivali smo (prečesto sasvim nepotrebno) i iz turskog, njemačkog, francuskog, engleskog... Da je taj proces upravo danas daleko od zaustavljanja, posvjedočuje donekle i neprestano rastući opseg Klaićeva *Rječnika stranih riječi*.

Odnos hrvatskoga prema njemačkom dugo je bio blizak. Posljedak je toga velik broj tzv. germanizama u današnjem (pretežitije razgovornom) hrvatskom. Jedan je od njih i riječ *karmenádla* (odnosno: *karmenadl*, *krmenadl*, *krmenadla*, *karmonadla*, *kremenadla*, i možda još koji lik). Riječ je podrijetlom romanska (fr. *la carbonnade*, tal. *carbonata*), ali je k nama došla ili preko južnonjemačkih (bavarsko-austrijskih) dijalekata ili preko mađarskog (*karmanadli*). ² Moguće je čak da je pri tom mađarski odigrao

bitniju ulogu, posuđujući nam riječ koju je i sam posudio. To zaključujemo po tome što se ta riječ ne spominje u austrijskim narječjima koja su »bliža« hrvatskom (koruško i štajersko), ali je potvrđena u bavarskom (das *Karménadl*), tirolskom (*karbenátl* ili, češće, *karmenátl*) i alemanskom (u Vorarlbergu: *karbonadle*, odn. *kxarmenátle*). ³ A i rječnik austrijskih leksičkih osobitosti donosi samo oblik *die Karbonade*. ⁴

Hrvatski puristički priručnici (Rožićev, Maretićev, Pavešića i suradnika) ne spominju tu riječ usprkos njenoj obličnoj »razvedenosti« i prostornoj raširenosti. Ne spominju je ni dva starija rječnika hrvatskoga (Iveković-Brozov i Akademijin). Donosi ju *Rječnik hrvatsko-srpskoga književnog jezika* (odn. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*) dviju Matica s. v. *karmenádla* i upućuje na oblik *krmenádla*, ali ni u zagrebačkom ni u novosadskom izdanju nema te natuknice! ⁵ Riječ/natuknicu *karmenádla* ima i *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* uz tumačenje da je to »komad svinjskog, telećeg, ovčijeg i sl. mesa s parčetom rebra uz kičmu, hrptenjaču«. ⁶

Kao što se u obama rječnicima iz spomenuta izvora za potvrdu razaznati može, u oba je *karmenádla* uvrštena zahvaljujući navođenju u Benešićevu *Hr-*

³ Zahvaljujem kolegi Ekkehardu Sperlingu koji me ljubazno upozorio na ove, dijelom starije i teže dostupne, potvrde.

⁴ *Wie sagt man in Österreich?* Wörterbuch der österreichischen Besonderheiten. Duden-Taschenbücher, sv. 8. Mannheim/Wien/Berlin, 1969.

⁵ Za hrvatsko izdanje usp. knjigu drugu (G-K), Zagreb, 1967. Za srpsko treću knjigu (Kosjerić-Ogranuti), Novi Sad, 1967.

⁶ Usp. knjigu IX (jurget-kolitva). SANU, Beograd, 1975. Upućuje se i na natuknicu *kremenádla*, ali u knj. X (koliti-kukutica) nema te natuknice!

¹ Ljudevit Jonke: *Književni jezik u teoriji i praksi*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb, 1965, str. 406.

² Edmund Schneeweis: *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturegeschichtlicher Sicht*. Berlin, 1960, str. 28.

vatsko-poljskom rječniku⁷ koji je, opet, jedini donosi od novijih rječnika hrvatskoga i tog stranog jezika.

Riječ je svakako grub barbarizam. Takvom je, uostalom, označavaju i dva spomenuta novija rječnika. U hrvatski standardnojezični sustav *karmenadl* ne uklapa se po dvjema svojim osobinama: a) svojim dočetkom (-dl), jer takav nije poznat u hrvatskih imenica i b) naglasakom (dugouzlazni na zadnjem slogu, ne uzmemo li u obzir vokalnost *l* u ovakvim položajima), što proturječi jednom od temeljnih pravila o mjestu naglasaka u standardnome hrvatskom gdje riječi ne mogu imati naglasak na zadnjem slogu. Istina, obama ovim nedostacima jezični je osjećaj pokušao umaknuti dodavanjem -a (*karmenadla*), postupkom i inače uobičajenim u sličnim situacijama (npr. šnicla umj. šnicl, prema njem. Schnitzel). Tako dodanim -a nestaju i neobičan dočetak i neobično mjesto naglasaka. Riječ je produžena za jedan slog, pa naglasak, premda se stvarno ne pomiče, tako ipak dolazi na pretposljednji slog što u četverosložnih imenica ženskog roda u hrvatskome nije nikakva rijetkost (palaćinka, signatūra). Oblike s početnim *krm-* (*krmenadla*) mislimo da treba tumačiti pučkom etimologijom prema riječi *krme*.

Iscrpno smo, eto, objasnili sve o riječi *k(a)rmenadl(a)*. Ostaje da reknemo kojom je našom riječi možemo zamijeniti i imamo li mi uopće odgovarajuću zamjenu za nju.

U potrazi za odgovorom posegnuli smo prvo za starijim njemačko-hrvatskim rječnicima. Ali ni jedan od onih u koje smo zagledali (Mažuranić-Uzarevićev, Šulekov, Filipoviće) nema natuknicu *Karbonade*. Ni noviji njemačko-hrvatski (i srpski) rječnici nisu nam sasvim na pomoć. Ukoliko ne opisuju, daju tumače-

⁷ Zagreb, 1949. Benešić *krmenádla* upućuje na *karmenádla* i tu veli da je to »kotlet wéprzovi z żeberkiem«.

Tek informacije radi: Riječi *karménádla* i *krmenádla* donosi i Matešićev *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. Sv. I (A-I). Wisbaden, 1965.)

nja koja pokrivaju tek jedno od dvaju značenja riječi: naziv jelu što se spravljalo od karmenadla. Uz njemačko *Karbonade* navode se ova tumačenja: rebro s mesom (Ristić i Kangrga), karbonada, prženica (V. i I. Esih), pečeno rebarce, pržolica (Šamšalović). Ne pomažu osobito ni francusko-hrvatski rječnici. Tako Putančev francusko *carbonnade* tumači kao »pečenje na žaru, đulbastija (odrezak na žaru)«.

Za drugo, nama ovdje bitnije, značenje riječi *karmenadla* (»meso s komadićima rebara uz kralježnicu«), uza sav trud, našu zamjenu nismo pronašli. Najvjerojatnije takvu zamjenu i nemamo. U protivnom bi je zabilježio bar jedan od spomenutih rječnika kao npr. u slovenskom gdje se *karmenatelj*, riječ istog podrijetla kao i *karmenadl*, objašnjava kao »kos mesa s kostjo telečjega ali svinjskega hrbita«, ali se navodi i slovenska zamjena: zarébrnica.⁸

Ipak, ponudit ćemo jednu zamjenu. Riječ *kàrē* (prema franc. *carré*) mogla bi biti uspješnom zamjenom za *karmenadl* u ovom značenju jer je: a) uspješno prilagođena naglasnoj i pravopisnoj normi hrvatskoga standardnog jezika; b) lako uklopiva u deklinacijski sustav hrvatskoga (kao i niz drugih posuđenica s drugim dočetnim vokalom, npr. mètrō, nìvō, ròlō, žèlē)⁹ i c) jer je već prilično česta u porabi sredstava javnog priopćavanja, kuharicama i sl.

Na prvi se pogled može činiti neobičnim što jednu stranu riječ zamjenjuje drugom stranom riječi. No, u hrvatskoj purističkoj praksi nije se rijetko odlučivalo između dviju stranih riječi (npr. *cukar/šećer* ili *ura/sat*).

⁸ »Slovar slovenskega knjižnega jezika«, sv. II (I—Na), Ljubljana 1975, s. v. *karmenatelj*. A i Jurančičev »Srbohrvaško-slovenski slovar« (drugo, prošireno izdanje Ljubljana 1972) *karmenadlu* tumači istom riječi.

⁹ V. o tome u S. Težak — S. Babić »Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika«, VI, prerađeno izdanje, Zagreb 1973, str. 89, § 291.

Uz to, predložena zamjena (kārē) ne mora biti i zadnja riječ o ovom pitanju. Sasvim je moguće da je kojemu od naših čitatelja poznata i neka narodna i u rječnicima od sada nezabilježena riječ koja bi mogla biti i sretnijim rješenjem od ovdje ponuđenog.

Marko Samardžija

RADIMO DO JEDAN SAT — RADIMO DO JEDNOG SATA

I. P. moli od uredništva Jezika savjet u pogledu jedne svoje jezične dileme. Njega zanima je li pravilno: »Prodavaonica je otvorena *do dvadeset jedan sat*« ili »Prodavaonica je otvorena *do dvadeset jednog sata*«. »Radimo *do jedan sat*« ili »Radimo *do jednog sata*«.

Raspravljajući o tom problemu, podjećamo se po tko zna koji put na uzrečicu »Jezik nije matematika«, koja duhovito i slikovito odražava jezična odstupanja od zakonitosti karakterističnih za matematiku. U izboru između dviju mogućnosti sigurno će se većina ljudi odlučiti bez mnogo razmišljanja za prvu: Prodavaonica je otvorena *do dvadeset jedan sat*. Radimo *do jedan sat*. Nalazimo se, dakle, pred dva problema: u čemu je uzrok našega izbora i što je pravilnije.

Prijedlog *do* slaže se s genitivom u najrazličnijim službama, među kojima je izricanje vremena vrlo često: Ovdje ću ostati *do nedjelje*. *Do jeseni* opet ćemo se vidjeti. U nekim slučajevima, u izricanju mjere, pa i mjere vremena, povezuje se s okamenjenim akuzativnim oblikom. *Do koji dan* opet ćemo se vidjeti. Ostatak ću na moru *do tjedan dana*. Dakle, prijedlog *do* slaže se u pravilu s genitivom, ali susrećemo ga i u okamenjenom akuzativu mjere.

I kod uporabe brojeva nije uvijek: »dva i dva su četiri«. Brojevi se od pet dalje ne dekliniraju, a brojevi dva, tri, četiri pokazuju tendenciju k indeklinabilnosti, osobito kad dolaze s prijedlozima: *Od dva prijatelja* čuo sam zanimljive novosti. *Iz tri sela* javljaju o poja-

vi epidemije. (Oblici uz dva, tri, četiri ostatak su duala koji se u našem jeziku zadržao samo za nominativ, akuzativ i vokativ imenica muškoga i srednjega roda.)

Utvdili smo dakle da prijedlog *do* može doći uz okamenjeni oblik akuzativa i da brojevi od dva dalje mogu ili moraju doći u okamenjenom obliku. Nas međutim zanima sintagma *do jedan sat*, odnosno problem okamenjenosti broja *jedan*, koji se inače uvijek deklinira. Unatoč tomu što se on ponaša drugačije nego ostali brojevi, ipak bi jedan od uzroka njegove indeklinabilnosti mogla biti i analogija prema izričajima s ostalim brojevima: *do dva (tri, četiri) sata*, *do pet (šest, sedam ...)* sati — prema tome *do jedan sat*. Tako dobivamo ujednačen niz: jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam ...

Pokušajmo još ustanoviti postoji li sintaktička razlika između izričaja *do jedan sat* i *do jednog sata*:

Došetati ću *do jedan sat* — Došetala sam *do jednog sata*. Trgovine su otvorene *do jedan sat* — Otvorena je trgovina *do jednog sata*.

U prvom slučaju pitamo *do kada?* u drugom *dokle?* I ta činjenica mogla bi biti jedan od razloga našega izbora.

Ima li i drugih slučajeva gdje je broj *jedan* indeklinabilan, odnosno okamenjen? To su slučajevi mjerenja uopće: Od ovog grožđa dobiti ću *do (jedan) hektolitar* vina. To će selo biti udaljeno od auto-cesta *do (jedan) kilometar*. Ljeti trošim *do (jedan) kilovat* struje na dan. Jednako se ponaša i »sat« kao jedinica mjerenja: Za ovaj ću posao potrošiti *do(jedan)sat*. Sve su to primjeri okamenjenog akuzativa mjere uz imenice kojima imenujemo ono što se mjeri. (Te su imenice jedinice mjere pa zato broj jedan u navedenim primjerima nije nužno potreban, ali je nama bio potreban za usporedbu sa spornim izričajem *do jedan sat*.)

Kad pitamo *Koliko je sati?* služimo se konstrukcijom koja odgovara njemačkom *Wie viel Uhr ist es?* I u njemačkom